

uvijek učestalo pozivanje na »današnjega čovjeka«. Uvijek se »današnjega čovjeka« uzima kao mjerilo za teologiju. No, za teologiju »današnji čovjek« ne može biti kriterij teologije, napose ne onaj »današnji čovjek« kako ga određena teologija predstavlja. Tück navodi četiri prigovora ili sumnje s obzirom na kršćanski govor o Kristovoj žrtvi: 1. Sadizam: Bog se očituje kao sadistički, krvoločni Bog koji žrtvuje Sina radi pomirenja s čovjekom. 2. Moralna nezastupljivost: besmisao Kristove žrtve shvaćene kao zastupništvo, ukoliko je svaki čovjek nezastupljiv u svojoj jedincatosti, u svojoj slobodi i moralnosti. 3. Fiksiranje na grijeh: umjesto da u središte stavi čovjekovu patnju, teologija se usredotočila na čovjeka grješnika. Tück opovrgava sve tri sumnje: 1. U središtu je kršćanskoga govora određena »inverzija shvaćanja žrtve«. (str. 39.) Nije Bog taj koji očekuje žrtvu od čovjeka, kojega on žrtvuje kako bi se pomirio s njim, nego je sam Bog onaj koji dolazi čovjeku i žrtvuje sama sebe radi čovjeka. Osim toga, Isus nije bio prisiljen žrtvovati se radi čovjeka. Kako je to već naglasio Anselmo, Isus je slobodno (»sponte«) prihvatio žrtvu iz ljubavi prema čovjeku. 2. Ideja zastupništva polazi od činjenice da je čovjek društveno biće. Kao što grijeh pojedinca ima negativne posljedice za sve ljude, tako i spasenje pojedinca ima i može imati pozitivne posljedice za sve ljude. To se upravo dogodilo u Isusu Kristu. Krist ne lišava čovjeka odgovornosti i njegove slobode, ali mu omogućuje novi odnos prema sebi, prema

drugima, a time i prema Bogu. (str. 49.) 3. Kristova pak muka na križu utemeljuje osjetljivost za patnju drugoga, ona ne dopušta da se pomirimo sa zlom u svijetu. No, ta osjetljivost ne može zaobići pitanje čovjekova grijeha i pitanje oslobođenja od grijeha, ili kako je to istaknuo Menke, od »objektivne stvarnosti grijeha«. Kristova smrt razotkriva destruktivnu moć grijeha i krivnje. Budući da je on sam nosio grijeh, Krist čovjek osposobljava za priznanje vlastite krivnje, za preuzimanje odgovornosti kao i za obraćenje.

Ovaj kratki prikaz vrijednoga zbornika i današnje problematike kršćanskoga govora o spasenju trebao bi biti poticaj da se teologija ponovno uhvati u koštac s tradicionalnim temama soteriologije. Put svakako ne bi trebalo biti odbacivanje, nego uvijek novo promišljanje soterioloških tema u uvjetima današnjega doba. Nama se čini da bi jedna od mogućih tema mogla biti već spomenuta tema depresije.

Ivica Raguz

Christoph Marksches

*Hellenisierung des Christentums.
Sinn und Unsinn einer
historischen Deutungskategorie*

– Evangelische Verlagsanstalt,
Leipzig, 2012., 141 str.

Poznati njemački stručnjak za antičku crkvenu povijest, Christoph Marksches, u svojoj najnovijoj studiji posvetio

se još uvijek gorućemu teološkom pitanju helenizacije kršćanske vjere. Otakako je protestantski teolog Adolf von Harnack ustvrdio da se u prvim stoljećima, napose na ekumenskim saborima, dogodila helenizacija kršćanske vjere pod negativnim predznakom, ta tema ne prestaje zaokupljati teologiju. Naime, Harnack je mišljenja da je u susretu s grčkom kulturom kršćanska vjera dospjela pod negativan utjecaj, odnosno grčka je misao promijenila i falsificirala kršćansku vjeru. Umjesto dinamičke, povijesne semitske misli zavladała je grčka metafizička, statična i nepovijesna vizija Boga, čovjeka, Crkve i društva. Stoga je potrebno kršćansku vjeru dehelenizirati, lišiti je svega grčkoga, filozofskoga, dakle svega onoga što je suprotno semitskom, biblijskom načinu mišljenja. Harnackova je teza u početcima uglavnom bila prihvaćena u protestantskoj teologiji, a ona se u katoličkoj teologiji tek nakon 2. Vatikanskog bez ikakva ozbiljnog, kritičkoga preispitivanja objeručke prihvatila. Tako se neprestance ponavljalo da je Biblija protivna grčkoj filozofiji, da vjera i filozofija nemaju ništa zajedničko. Štoviše, da su temeljne kršćanske dogme (Trojstvo, Kristovo božanstvo) zapravo posljedica helenizacije koja nema ništa zajedničko s jednostavnom vjerom biblijskoga čovjeka. To je dovelo do toga da se na katoličkim učilištima filozofija motrila sa skepsom, što je između ostaloga i uzrokovalo određenu »defilozofizaciju« teološkoga studija. Jer, nekoć su prve dvije godine bile posvećene isključivo filozofiji, a tek nakon

filozofije započinjao je studij teologije u strogom smislu riječi. Dakle, učilo se misliti kako bi se kasnije moglo misliti u teologiji. A danas? Dobiva se dojam da se ne događa ni jedno ni drugo. No, vratimo se našoj temi.

S Harnackovom se tezom nakon Koncila ipak nisu složili svi katolički teolozi. Tako je u katoličkoj teologiji nje mački patrolog i kasnije kardinal Alois Grillmeier svojim analizama pokazao da su teologija i ekumenski sabori »dehelenizirali« grčku misao, a da su zapravo sve hereze u antici neka vrsta pokušaja helenizacije kršćanske vjere. Od dogmatičara posebno je Joseph Ratzinger prihvatio Grillmeierovu tezu. Štoviše, on je otišao i jedan korak dalje, što je potvrdio i kao papa u regensburškom govoru, tvrdeći ne samo da se nije dogodila »helenizacija« kršćanske vjere s negativnim prizvukom, nego da se »helenizaciju« može i treba pozitivno vrjednovati. Odnosno, da helenizacija treba ostati trajna baština kršćanske vjere. Naime, Joseph Ratzinger shvaća helenizaciju vjere kao providnosan susret između grčke misli, filozofije i biblijske vjere, susret koji se dogodio već prije kršćanstva, unutar židovstva, o čemu svjedoče mudrosni spisi, kao i mnogobrojni izvanbiblijski tekstovi. Taj se providnosni susret nastavio i u Novomu zavjetu. Dakle, on kao takav pripada povijesti spasenja. Stoga htjeti dehelenizirati kršćansku vjeru značilo bi poništiti samu vjeru koja se uobličila upravo unutar grčke kulture. Tada bismo morali izbaciti i mnogobrojne

tekstove Sv. pisma koji su nastali upravo u tom kulturalnom ozračju. Krajnja posljedica bi bila, zaključuje Ratzinger, lišavanje vjere njezine racionalnosti, univerzalnosti. Vjera bi se pretvorila u neku vrstu fideizma, fundamentalizma, a Crkva u sektu. Toga su mišljenja i drugi katolički dogmatičari, kao i mnogobrojni današnji bibličari koji su danas napustili Harnackovu tezu nakon početnoga oduševljenja u razdoblju nakon Sabora. Zaključak je, dakle: antička Crkva spriječila je na svojim ekumenskim saborima negativno shvaćenu helenizaciju, pri čemu se dogodila pozitivna helenizacija, kao plodan susret grčke i kršćanske misli.

No, sam pojam helenizacije, njegova pojava i značenje u povijesti teologije nije dosad bio predmet ozbiljnoga proučavanja. Christoph Marksches upravo si je to uzeo u zadatak. Po prvi put imamo na jednomu mjestu iscrpan prikaz toga pojma u povijesti protestantske i katoličke teologije. Povijesnoj analizi posvećeno je prvo poglavlje. Pojam se već koristio u antici, ali je tada označavao ispravnu uporabu grčkoga jezika. U teologiji se počeo prvo koristiti u katoličkih teologa (Giillaume Budé, 1648.-1540.), da bi ga kasnije uglavnom preuzeli protestantski teolozi, sve do polovice 20. stoljeća, kada se preselio u katoličku teologiju. Ne ulazeći u detalje, važno je istaknuti da i Harnack ne tumači »helenizaciju« samo negativno. Ona u njega ima više značenja. Primjerice u svojim predavanjima o »Biti kršćanstva« Harnack vrjednuje »he-

lenizaciju« kao pozitivan proces racionalizacije kršćanske vjere. Marksches zaključuje da se Harnacka zato ne može uzimati za krunskoga svjedoka helenizacije, shvaćene kao otpad od izvorne kršćanske vjere, ili helenizacije shvaćene kao dualizam između »deheleniziranoga evanđelja« i »helenizirane teologije«. (str. 55.-56.) Ono što saznamo na temelju njegovih analiza jest to da je svaki teolog davao tomu pojmu svoje značenje. Tako jedni taj proces shvaćaju kao providnosan, neizbježan, a drugi ga pak shvaćaju isključivo negativno ili barem problematično. Dakle, pojam kao takav ostaje neprecizan ne samo u 19. stoljeću i na početku 20. stoljeća, kad se najviše koristi, nego i u teologiji 20. stoljeća. Tomu je posvećeno drugo poglavlje koje ostavljamo po strani u ovom našem prikazu.

Zanima nas Markschesovo vrjednovanje toga pojma koje nalazimo u trećem poglavlju. Berlinski patrolog mišljenja je da se teologija ne treba odreći toga pojma, unatoč njenoj nepreciznosti, jer on izriče vrlo važno povijesno događanje susreta kršćanstva i grčke misli. (str. 113s) No, zato je potrebno pobliže definirati sam pojam helenizacije. Marksches ustvrđuje da je helenizacija za antičko kršćanstvo označavalo kritičko ophođenje s grčkom kulturom, dakle upravo suprotno od onoga što je mislio Harnack i mnogobrojni teolozi nakon njega. Za kršćane antičkoga doba, primjerice za Origena, Euzebija, Atanazija ili Grgura Nazijanskoga, »helenizacija« označava nešto negativno, pogan-

stvo kao takvo. U izvornom značenju za antiku, a time i za kršćane antike, helenizacija se odnosi na obrazovanje (»Bildung«) koje se shvaćalo kao jezik, kao način življenja i mišljenja. Stoga je Marksches mišljenja da bi helenizaciju trebalo shvaćati upravo pod tim vidom, dakle u njezinu antičko-poganskom značenju. (str. 110s) Kršćani prvih stoljeća susreli su se s helenizacijom, s grčkim shvaćanjem obrazovanja i njegovim obrazovnim institucijama, i kritički ih prihvatili. To kritičko prihvaćanje, koje mi danas nazivamo helenizacijom, naš pisac shvaća kao »proces transformacije« helenističke kulture, obrazovanja i njezinih obrazovnih institucija: »Helenizacija kršćanstva prije svega je i prvotno specifična transformacija aleksandrijskih obrazovnih ustanova i tamo prakticirane znanstvene kulture u teološkoj refleksiji antičkoga kršćanstva.« (str. 121.) Pojam »transformacije« naznačuje da se taj proces sa strane kršćanstva nije odvijao kao jednostrano stapanje kršćanstva s grčkim obrazovanjem, kako je to mislio Harnack i njegove pristaše, nego kao kritička recepcija grčkoga obrazovanja, recepcija koja je podrazumijevala njegovu promjenu, diferenciranje i stvaranje nečega novog (str. 116.).

U biti protestant Marksches samo potvrđuje tezu katolika Ratzingera da se helenizacija kršćanstva u antici treba vrjednovati pozitivno. Nema ni govora o otpadu kršćanstva od svoje izvorne poruke. Kršćanstvo se dakle heleniziralo, ukoliko je »transformiralo«, a to

znači preuzelo, promijenilo i oblikovalo grčku kulturu obrazovanja i obrazovnih institucija. Zasluga je Markschesove studije, osim iscrpnoga povijesnoga prikaza pojma helenizacije u teologiji, što je pokazao kako se izvorno helenizaciju treba shvaćati kao »obrazovanje«, grčke »obrazovne institucije« koje je kršćanstvo prihvatilo. Sada postaje još razvidnije što bi se dogodilo kad bi se htjelo kršćanstvo dehelenizirati. Mogli bismo se u cijelosti pozdraviti s cjelokupnim obrazovnim sustavom unutar kršćanstva, dakle sa svim onim što je zapravo samo kršćanstvo prenijelo europskoj kulturi, ali i cijelomu čovječanstvu. U sveopćoj krizi prosvjete, obrazovanja, sveučilišta, dobro bi bilo ponovno se vratiti izvornom grčkom poimanju obrazovanja koje je i za prve kršćane bilo od neprocjenjive važnosti.

Ivica Raguž

Peter Sloterdijk

Streß und Freiheit

– Suhrkamp, Berlin, 2012., 61 str.

Poznati njemački filozof, Peter Sloterdijk, nedavno je održao izvrsno predavanje pod naslovom »Stres i sloboda«, prigodom tzv. berlinskih govora o slobodi koje organizira naklada Friedrich-Naumann. Osvrnut ćemo se na neke misli toga vrlo važnog predavanja.

Sloterdijk započinje s činjenicom da je filozofska tradicija uvijek tvrdila da je početak filozofije zadivljenost. No, on